

E00070 06.01.2021 жыл

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ СҮЙЕМЕЛДЕУДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ РОЛІ

АМАНГЕЛДІ ГҮЛДЕН САЯТҚЫЗЫ

*Қарағанды облысы. Қарқаралы ауданы
Бүркітті ауылы. ЖББ № 20 орта мектебі
Дефектолог мұғалім*

Әрбір баланың мектеп жүйесінің талаптарына сәйкес болуы немесе сәйкес болмауына қарамастан, оқушыны сыйлау және оның жеке даралығын қабылдауды қамтамасыз ететін инклюзивті білім беру идеясының Қазақстан Республикасында таралуы педагогтардың құзыреттілігіне жаңа талаптарды туындататыны заңды. Заманауи педагогтарға, ең алдымен мектеп мұғалімдеріне қойылатын талаптар жаңа қызметтерді орындаумен байланысты: дене немесе интеллектуалды мүмкіндігі шектелген балалар болсын, қалада немесе ауылда тұратын әр түрлі әлеуметтік топтағы балалар болсын немесе басқа да әр түрлі білім беру топтарымен жұмыс істеуге болатын технологияларды өздігінен, шығармашылық түрде және адекватты таңдау мен қолдану қабілеті.

Білім беруді реформалау жағдайында ағымдағы әлеуметтік-педагогикалық үрдістерді түсінетін жаңа тұжырымдамалық ойлау жүйесі бар педагогтарды дайындау қажеттілігі туындап отыр. Жұмысы тек дені сау балаларға ғана емес, сонымен қатар әр түрлі әлеуметтік факторларды, жақын айналадағыларының және әлеуметтенуінің ерекшеліктерін есепке ала отырып дамуында түрлі ауытқулары бар балаларға бағытталған жоғары білікті мектеп мұғалімдері аса қажет. Бұл жағдайдың маңыздылығы халықаралық және отандық құқықтық құжаттарда айқындалған. Мысалы, «Дүниежүзілік мүгедектік туралы баяндамада» инклюзивті білім беруді дамытуда жалпы білім беретін педагогтың арнайы дайындығы шешуші мәнге ие екендігі бекітілген. Берілген құжатта «Мемлекеттік жалпы мектеп мұғалімдерінің арнайы оқытылуы олардың сенімділігін нығайтып, мүгедек балаларды оқыту дағдыларын жақсартуы мүмкін. Инклюзия қағидалары мұғалімдерді дайындау бағдарламаларына ендірілуі және мұғалімдерге инклюзивті білім беру саласында кәсіби білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік беретін басқа да бастамалармен қосылуы керек» деп жарияланған.

Алайда, ұзақ уақыт бойы жүзеге асырылып келе жатқан мектеп мұғалімдерді даярлаудың дәстүрлі түрі көбіне дамуында ешқандай ерекшеліктері жоқ «қалыпты» балаға білім беруге бағыттауды қарастырады.

Сондықтан инклюзивті білім беруді тәжірибеде жүзеге асыратын мұғалімдер даму мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту үшін мемлекеттік мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарының талаптарын және оқу пәндері бойынша бағдарлама мазмұнын бейімдеуде қиналатыны, олардың даму ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, қабілеттерін түсінбеуі, жекеленген оқытудың белгілі бір әдістемелерін қолдана алмауы, ерекше қажеттіліктері бар балалар мен қалыпты балалар арасында тұлға аралық қарым-қатынасты орната алмауы және т.б. білмеуі бұл заңды құбылыс. Бұның себебі, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін педагогикалық кадрларды даярлау көбінесе оқушыға қажетті кәсіби құзыреттілігінің барлық жүйесін қалыптастырмай, инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындықтың жеке элементтерінің дамуы негізінде жасалады.

Инклюзивті білім беру жағдайындағы мұғалімді даярлау ерекшелігі білім беру үрдісінің нәтижесі білім мен дағдылар жүйесі емес, басты құзыреттер жиынтығы болатын құзыреттілік ыңғай жасауға бағытталуы керек. Негізгілері ретінде академиялық құзыреттер (жаңа білімдерді алуға қабілетін анықтайтын); әлеуметтік-тұлғалық құзыреттер (мемлекет пен қоғамның идеологиялық , адамгершілік идеалдарын сақтау қабілеті); кәсіби құзыреттер (проблеманы, міндеттерді қою, оны шешу жолдарын анықтау, жопарларды жасау және оларды педагогикалық әрекеттің әр түрлі салаларында орындау) бөлуге болады.

Адамның кәсіпқойлығының қажетті құраушысы кәсіби құзыреттілік болып табылады. Кәсіби құзыреттілік зерттеушілермен маманды даярлау сапасының сипаттамасы және еңбек әрекетінің нәтижелілігінің әлеуеті ретінде қарастырылады. Ал педагогтың кәсіби құзыреттілігі пәндік салада, сонымен қатар педагогика және психология саласында ғылыми-теориялық білімдер жүйесі кіретін маман тұлғасының сапалық сипаттамасын көрсетеді. Педагогтың кәсіби құзыреттілігі – бұл мұғалімнің теориялық білімдер жүйесі мен оларды белгілі педагогикалық жағдайларда қолдану, педагогтың құндылықтары, оның мәдениетінің интегративті көрсеткіштерінен (сөйлеуі, сөйлесу мәнері, өзіне және жұмысына қарым-қатынасы, т.б.) тұратын көпфакторлы құбылыс.

Қазақстан Республикасында даму мүмкіндігі шектеулі балалардың сапалы білімге құқығын (қалыпты балалармен бірге) қамтамасыз ету бойынша саясатының енгізілуі мен белсенді таратылуына қарамастан, инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби әрекетін жүзеге асыратын педагогтарды даярлау дәстүрлі түрде жүргізіліп жатқандығын өкінішпен айтуда. Бұл өз кезегінде, жалпы білім беретін көптеген педагогтардың даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмысқа дайын болмауына септігін тигізеді.

Ол келесілерден көрініс табады:

- даму мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты олар «түзетілмейді» деген педагогтардың психологиялық тосқауылдар, теріс әлеуметтік ұстанымдар мен таптаурындардың болуы;

- даму мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мекемеге қабылдау үшін педагогтарға заңды түрде бекітілген ынталандыру жүйесінің (марапаттау) болмауы (қосымша еңбекақы, еңбек демалысының уақытын ұзарту, сыныптағы балалар санын азайту, т.б.). жағымды ынталандырудың болмауы, педагогтарда инклюзивті білім беру бұл даму мүмкіндігі шектеулі баланы бағумен байланысты көптеген қосымша міндеттерді қажет ететін олардың мойындарына артылған артық және ауыр салмақ деген пікірді қалыптастыруға әсер етеді;
- қазіргі мектептер негізінен барлық балаларға берілген нақты қарқында жұмыс істей алатын, орта мектеп жағдайында педагогикалық және психологиялық ықпал етудің типтік әдістері жеткілікті болатын балаларға бағытталған. Берілген әдістер абстрактілі, дене, эмоционалды және интеллектуалды «сау» балаға, яғни даму мүмкіндігі шектеулі балаларға сәйкес емес оқушыға бағдарланған;
- жалпы білім беретін мектеп мұғалімдері балаларға оқу білімін беруге бағытталған. Оған көбінесе оқушылардың белгілі бір білім, білік, дағдылар жиынтығын меңгеруін қарастыратын жалпы білім беру мекемелерінің Бағдарламалары мен білім беру стандарттары өз әсерін тигізуде.

Мемлекеттік стандарттың Базалық минимумында көрсетілген мектепке дейінгі және мектептік білім беру нәтижелерінде әрбір жас топтарындағы балалардың барлық пәндер бойынша білім, білік, дағдылары деңгейлеріне қатаң талаптар қойылуына байланысты тәжірибеде баланы оқыту мен дамытудың жеке траекториясын жасау мүмкін болмайды. Сондықтан мұғалімдер көбінесе, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың объективті қиындықтарын түсінбей, оған адекватты көмек көрсетуге қажетті білім мен біліктің болмауынан бұл санаттағы балаларға тым жоғары талаптар қояды.

Сондай-ақ, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың спецификалық танымдық қабілеттері сыныптың (мектептің) үлгерім көрсеткіштерін объективті түрде төмендетуі, бұл балаларға жағымды көқарастың қалыптаспауына әсерін тигізіп отыр.

F00012 11.01.2021 жыл

МЕТОДОЛОГИЯ УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В РАМКАХ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА

ЛИТВИНОВА ЕВГЕНИЯ СЕРГЕЕВНА

*Жамбыл облысы. Меркі ауданы. Владимир Савва атындағы № 9 жалпы білім беретін мектеп-лицейі
Директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары*

В настоящее время человечество претерпевает глубинные изменения, связанные с переходом от индустриального общества к обществу постиндустриальному и информационному, в котором процессы создания и распространения знаний становятся ключевыми. Содержание образования - важнейшая составляющая образовательной системы. «Вечные вопросы», «чему учить?» каким должно быть содержание подготовки школьника сегодня приобретают особую актуальность. Главная цель всех изменений в школе связана с реализацией нового содержания образования.

В качестве главного результата модернизации образования рассматривается готовность и способность молодых людей, заканчивающих школу, нести личную ответственность за собственную успешную жизнедеятельность.

Общество требует от человека новых качеств. Прежде всего, это способность к творческому мышлению, самостоятельность в принятии решений, инициативность. Естественно, что задачи по формированию этих качеств возлагаются на образование, и в первую очередь на среднюю школу.

В современных социально-экономических условиях усиливается роль исследовательской деятельности учащихся в образовательном процессе школы. Исследовательская деятельность в наибольшей степени содействует формированию творчески мыслящей, конкурентоспособной личности.

Цели исследовательской деятельности:

1. привлечение учащихся к самостоятельной исследовательской деятельности;
2. развитие творческих способностей и познавательных интересов;
3. углубление общеобразовательной подготовки;
4. развитие личностных качеств учащихся.

Учебно-исследовательская деятельность как фактор, интегрирующий учебно-воспитательный процесс в единую систему позволяет решать следующие задачи:

достижение учащихся уровня образованности, который создает основу для формирования саморазвивающейся личности, способной к самостоятельному решению проблемы в различных сферах жизнедеятельности;

самореализация учащихся в индивидуально ориентированной учебной деятельности исследовательского характера;

овладение навыками научно-исследовательской деятельности, основными интеллектуальными и практическими умениями и навыками, развитие способностей учащихся к творческому решению поставленных перед ними задач учебного характера;

обеспечение единства учебной и внеучебной деятельности как фактор обогащения образовательной среды;

интеграция исследовательской деятельности ученых, учителей, учащихся в создании единого ценностного пространства;

создание условий управления качеством образования, способствующих формированию модели личности выпускника.

Функции исследовательского подхода.

Существует несколько функций исследовательского подхода и все они находятся во взаимодействии:

- воспитание познавательного интереса;
- создание положительной мотивации учения и образования;
- формирование глубоких, прочных и действенных знаний;
- развитие интеллектуальной сферы личности;
- формирование умений и навыков самообразования, то есть формирование способов активной познавательной деятельности;
- развитие познавательной активности и самостоятельности.

Сущность исследовательского подхода в обучении состоит:

- во введении общих и частных методов исследования в процесс учебного познания на всех его этапах (от восприятия до применения на практике);
- в организации учебной и внеурочной образовательной и поисково-творческой деятельности;
- в усложнении содержательной и совершенствовании процессуальной сторон познавательной деятельности;
- в изменении характера взаимоотношений «учитель-ученик-коллектив в изменении характера взаимоотношений «учитель-ученик-коллектив учащихся» в сторону сотрудничества.

Ведущими методами являются индуктивный и дедуктивный, эвристический и исследовательский методы.

Общие методы исследования:

Эмпирические методы: наблюдение, сравнение, эксперимент, измерение.

Теоретические методы исследования: абстрагирование, формализация.

Комплексные методы исследования: анализ, синтез, моделирование.

Научно-исследовательская деятельность – это вид деятельности, направленный на получение новых объективных научных знаний.

Учебно-исследовательская деятельность – это деятельность, главной целью которой является образовательный результат, она направлена на обучение учащихся, развитие у них исследовательского типа мышления

Приобщаясь к исследовательской работе, учащимся следует двигаться по своеобразной лесенке: от простого к сложному, от определения и фиксации конкретной проблемы до создания научных работ, от учебно-исследовательской к научно-исследовательской деятельности.

Обучение учащихся началам исследовательской деятельности возможно и вполне осуществимо через урок, дополнительное образование, защиту проектов и рефератов, научно-образовательную и поисково-творческую деятельность при систематическом применении исследовательского подхода в обучении. Исследовательский подход является одним из способов познания окружающего мира. Этот метод познания связан с интеллектуальной деятельностью человека. Приобщение учащихся к исследованию начинается с мотивации.

Именно на этой стадии каждый ученик должен увидеть конкретные результаты своей деятельности. Прежде исследовательская деятельность ученика должна быть направлена на достижение понятных школьнику целей, во-вторых, он сам должен почувствовать «вкус» к такой работе, решая понятные для него творческие задачи. Очень важно учитывать, что процесс обучения началам исследования представляет собой поэтапное, с учетом возрастных особенностей, целенаправленное формирование всех компонентов исследовательской культуры школьника.

Особенно актуальна проблема формирования исследовательской культуры для учащихся начальной школы, поскольку именно на этом этапе онтогенеза учебная деятельность является ведущей и определяет развитие главных познавательных особенностей развивающейся личности. В этот период развиваются формы мышления, обеспечивающие в дальнейшем усвоение системы научных знаний, развитие научного, теоретического мышления.

Задача учителя - оправдать эти надежды, не угасить потребность в познании. В контексте данной проблемы, необходимо отметить еще один факт. Нельзя забывать, что никогда никакая семья не дает ребенку того, что может дать школа; никакая самая лучшая школа не заменит семью.

Поэтому только общими усилиями семьи и школы можно решать все вопросы работы с детьми.

F00013 11.01.2021 жыл

ОБНОВЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

КОКРЕКБАЕВА ЛАЙЛА БОЛЫСБЕКОВНА

*Жамбыл облысы. Меркі ауданы. Владимир Савва атындағы № 9 жалпы білім беретін мектеп-лицейі
Директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары*

Социальные преобразования, происходящие в нашей стране, создали условия для перестроечных процессов в сфере образования – это создание новых типов школ, активное внедрение в практику различных педагогических инноваций, авторских программ и учебников.

Меняющаяся ситуация в системе общего образования формирует новые образовательные потребности педагогов.

Любому учителю хочется стать значимой фигурой. Значимый учитель сегодня – это одновременно профессионал и личность. Для того чтобы стать значимым, сегодня необходимо практическое овладение теми видами педагогической культуры, к которым учитель готов чаще всего только теоретически. Учитель постоянно находится между практикой и теорией, наращивая свой опыт преимущественно практическими умениями. Любая педагогическая работа – это практическая деятельность. Выпускники педагогических вузов и педагоги со стажем знают, что педагогическая культура – совокупность умений учителя проявлять образцы личностно-ценностного отношения к ученикам, преподаваемым дисциплинам, детскому творчеству. Часто бывает так, что между теоретическими знаниями и практическими умениями продолжает сохраняться серьёзный разрыв. Преодолеть этот разрыв в современной школе можно средствами профессиональной переподготовки, которую принято называть методической культурой. Но возможным это становится только тогда, когда осмыслены основные причины, породившие отставание практики от теории.

Первая причина: стремление к овладению частными методиками, оттачивание приемов по преподаванию отдельных тем, частей урока, понимается как методическая культура в целом. Это стремление затмевает необходимость овладевать педагогической культурой, где методическая культура является только частью культуры педагогической.

Вторая причина: в отсутствии глубоких знаний о современных смыслах образования, информационная культура, которая является одной из целей работы методического объединения учителей, формируется исходя из приоритета количества информации о новейших технологиях.

При новых целях образования необходимо по-новому относиться к организации методической работы в школе.

Традиционная методическая работа предполагает повышение профессионального уровня учителя посредством наращивания количества знаний о новых методиках, приемах, технологиях и умений за счет копирования их в своей деятельности. Надо отметить, что именно так строилась методическая работа в школе и такое положение дел нас, в какой-то мере, устраивало. Но, учитывая новые ценности образования и методической работы в целом, нами были определены новые цели, и мы пришли к выводу о создании новой сетевой модели методической службы.

Структура формирующей модели:

- сетевое взаимодействие с образовательными учреждениями поселка по реализации образовательных проектов, по решению основных проблем образовательных учреждений;
- работа школы молодого специалиста для города и региона;
- внутришкольная методическая работа реализуется на основе нескольких значимых проектов (группы, сформированные по интересам к данным проектам) и одновременно координация работы как предметников через руководителей предметных объединений.

Таким образом, обновление школы невозможно без признания учителя ключевой фигурой. Основная роль здесь принадлежит перестройке методической работы педагогов. Сегодня необходима серьезная модернизация ее задач, содержания и методов, всей ее системы, преодоления традиционных подходов к самому пониманию методической работы.

Методическая работа в школе – составная часть единой системы непрерывного образования педагогических кадров, системы повышения их профессиональной квалификации.

Под методической работой учителей мы понимаем целостную, основанную на достижениях психолого-педагогической науки и конкретном анализе индивидуальной деятельности систему взаимосвязанных мер, действий и мероприятий, направленных на всестороннее обогащение и развитие творческого потенциала педагогического коллектива школы в целом.

Формирование механизмов личностного саморазвития педагогов, таких как педагогическое познание, общение, адаптация, деятельность, релаксация, рефлексия и др. Эта работа направлена на становление основных компонентов формирования индивидуального стиля педагогической деятельности: когнитивного, мотивационного, рефлексивного и операционного. Фиксирование результативности осуществляется через личный творческий план педагога.

Совершенствование педагогической культуры учителей рассматривается как обеспечение формирования эталонных уровней освоения педагогической культуры, как интеграция педагогического опыта, осуществление всех видов учительской деятельности во всех аспектах образования: обучения, воспитания и развития. В связи с этим определяем основные группы умений, актуальных для данной профессиональной деятельности: предметные умения, гностические умения, проектировочные умения, адаптационные умения, организационные умения, коммуникативные умения, мотивационные умения, контрольно аналитические умения.

Совершенствование профессиональных качеств учителей должно основываться на информации, полученной в результате методического мониторинга. Практикуются такие методы, как исследование, анкетирование, тестирование, собеседование, наблюдение и анализ практической деятельности педагогов и ее результатов. В итоге определяется ряд проблем, которые выносятся на обсуждение методического совета, и с учетом полученных рекомендаций планируются практикумы, курсы, семинары, «круглые столы» и другие методические мероприятия. На основании диагностики формируется индивидуальный образовательный маршрут учителя, который будет служить основой для прохождения курсов повышения квалификации и отработки «западающих» тем. Одним из основных компонентов данного направления является формирование информационно-методического банка, предназначенного для обеспечения целостного видения деятельности педагогических работников, осуществляющих практическую деятельность, эффективных систем и технологий обучения и воспитания. С помощью анкетирования составляются диагностические карты опыта работы, т.е. определяются адреса педагогического опыта по какому либо направлению. Широкое распространение должна получить Карта роста педагогического мастерства и Лист педагогической карьеры. Необходимо также ввести Карту эффективности деятельности педагога с точки зрения здоровье сберегающих технологий. Это даст возможность определить эффективность педагогических технологий, и выявить опыт лучшей работы. Мониторинговые исследования позволяют создать модель сформированности ключевых компетенций.

Целенаправленное методическое сопровождение образовательных программ через создание сетевой методической службы, обеспечивающей непрерывное развитие профессиональной культуры, сотрудничество с другими организациями, выступающими в роли учреждений дополнительного образования педагогов.

F00025 12.01.2021 жыл

БАЛАБАҚША БҮЛДІРШІНДЕРІНЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫМЫЗДЫ ҮЙРЕТУ

ТАШИМОВА АЛТЫНАЙ АҚЫНОВНА

Түркістан облысы. Келес ауданы

№ 2 «Адема» бөбекжай балабақшасы . Тәрбиеші

Бүгінгі таңда қазақ халқы ғасырлар тоғысында тәуелсіз мемлекетке айналып, өзінің қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени білім парадигмасы жүйесін әлемдік өркениет үлгісінде дамытуда. Өйткені кез келген жаңа тәуелсіз мемлекеттің рухани даму процестерінің өзіндік ерекшеліктері болады. Бұл ерекшеліктер оның аумағында мекен ететін халықтардың тұрмыс-тіршілігімен, дәстүрлі мәдениетімен, салт-дәстүрімен және өткенімен тарихи сабақтастықта айқындалады. Қоғамның даму үдерісінде қол жеткізген тарихи тәжірибесі із-түзсіз жоғалып кетпейді, ұлттық санада, халықтық идеяда, мәдени-әлеуметтік және құндылықтар жүйесінде белгілі бір ретпен жинақталып отырады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев Ұлттық кеңестің отырысында сөйлеген сөзінде: «Дәстүрлі мәдениетті жаңғырту, өз халқының тарихи тәжірибесіне жүгіну – бұл өзі деп атап көрсеткен болатын Міне, сол ғасырлар-тәуелсіздікке ие болған елдің өмірінен орын алатын заңды құбылыс», қойнауында қорытылып, жинақталып қалыптасқан қазақ халқына тән ұлттық тәрбиенің озық, өнегелі дәстүрлерін оқушылардың тәрбиесінде, соның ішінде еңбек тәрбиесінде пайдалану аса маңызды міндеттердің біріне айналып отыр.

Себебі, ұлттық тәрбиенің қайнар көзіне, қазақ халық педагогикасы мен дәстүрлеріне қайта оралу заманның жай қоғамдық өмір талабынан туындаған қажеттілік, өйткені мәдениеттің әлеуметтік-тұрмыстық-ағымы ғана емес, ол дәстүрлі түрлерін танып-білу арқылы адам баласы оның рухани бастауына терең бойлайды, туған елінің, ұлтының өзіндік болашақ ұрпақтарын дәстүрлі еңбекке тәрбиелеуі.–ерекшелігін аялап, сақтауға үйренеді.

Қазақ халқының әлеуметтік, рухани-мәдени құндылықтарын сақтай отырып, оқушылардың еңбек етуге белсенділік қасиетін, дәстүрлі еңбек үдерісін меңгертуде тұрақты дағдыларын, шығармашылығын қалыптастыруды қамтамасыз ету өзекті мәселе болмақ. Бүгінгі нарықтық қатынасқа көшкен Қазақстанның ұлттық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескеру және халықтың еңбек салт-дәстүрлеріне сүйену арқылы қоғам алдында өзінің дербестігі мен жауапкершілігін сезінетін, қоғамдық сана-сезімі оянған, парасаты мен ар-ожданы биік, іскер, қабілетті, шығармашыл, кәсіпкер, нарық жағдайында бәсекелестікпен еңбек ете білетін, әрбір жұмыстың пайдалы көзін

тауып, өзінің таңдаған мамандығына деген білімділі қазіргі біліктілігін көрсете білетін азамат тәрбиелеу таңдағы өркениетті қоғамның талабы. Осыған орай Қазақстан Республикасы «Білім беру туралы» Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы шығармашылық, рухани, дене мүмкіндіктерін, интеллектін дамыту міндеті көзделген.

Демек, оқушыларды дәстүрлі еңбектің қай саласында болмасын тек мәлімет жиынтығын меңгерумен шектелмей, терең білімді, ізденімпаз, еңбек іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз ұлттық болмысын таныта алатын маман етіп тәрбиелеу қажеттілігі айқындалған.

Еңбек тәрбиесі адамзат қоғамының түрлі кезеңдеріндегі даналық ой-пікірлерді уағыздаушы шежірешілер еңбектерінен көрініс алды. Орхон-Енисей ескерткіштерінің авторы Иолығ-тегіннің «Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» дастандары, осы дастандардың тәлім-тәрбиелік идеясымен астарлас рухани мұраның бірі – Қорқыт ата тағылымдары еңбек тәрбиесінің алғашқы философиялық, педагогика-психологиялық идеяларын өзек етсе, бұл мәселе олардан кейінгі ойшылдар мен ағартушылардың: әл-Фараби, Ж.Баласағұни, М.Қашқари, Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин және т.б. тәлім-тәрбиелік мұраларында да жан-жақты қарастырылды. Сондай-ақ болашақ ұрпақты еңбекке тәрбиелеудің халықтық негізін және халық тәрбиесі құралдарының тиімділігін атап көрсеткен көрнекті қазақтың қоғам қайраткерлері мен ағартушы-педагогтары: М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, Ш.Құдайбердиев, Ж.Аймауытов, С.Торайғыров және т.б. болды. Қазақ халқының ежелгі тұрмыс-тіршілігі мен ұл-қыздарының еңбек тәрбиесіндегі өзіндік ерекшелігін шетелдік этнограф ғалымдар: Марко Поло, П.С.Паллас, А.Левшин, А.Янушкевич, В.В.Радлов, Г.Н.Потанин және т.б. қарастырып, зерттеген. Еңбек тәрбиесінің тарихи философиялық дамуына аса бір мән беріп зерттеген ғалымдар: Л.Н.Гумилев, В.В.Бартольд, М.О.Әуезов, Н.Сәрсенбаев, Е.Б.Бекмаханов, М.Қ.Қозыбаев, Ә.Нысанбаев, Ғ.Есім және т.б. Ал, еңбек тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық теориясы мен әр түрлі тарихи аспектілерін зерттеген ТМД ғалымдары: П.Р.Атутов, С.Я.Батышев, А.М.Арсеньев, Ю.К.Васильев, А.Ф.Хинтибидзе, Сайфуллаев М., Ғ.Х.Ахмедзиянов, Т.Ш.Тоқтарова, Т.С.Сатыбекова, Р.Амиршоев, Г.А.Хамидулина, т.б., қазақстандық ғалымдар: Р.Г.Лемберг, Қ.Б. Бержанов, А.І. Сембаев, Т.Т.Тәжібаев, А.П.Сейтешев, Г.А.Уманов, М.Ә.Құдайқұлов, Г.Т.Хайруллин, К.Ж.Қожахметова, Б.И.Қожабаева, Р.А.Жаңабаева, Р.Н.Кузьмина, Э.А.Байдалинова және т.б. болды.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру мен тәрбиелеу саласының түбегейлі жаңаруы қоғамдағы ірі өзгерістермен бірге, ұлттық сананы, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерімізді, халықтық қадір-қасиетімізді, психологиялық табиғи белгілерімізді жандандыру мен жаңартуымызға елеулі септігін тигізді. Қазіргі дүниежүзілік жаһандану, ғылыми-техникалық прогрестің өркендеуі мен ғарышты игеру заманында, әлем халықтарының тұрмыс- тіршілігіндегідей, қазақ халқының дәстүрлі еңбек түрлері өнеркәсіп салаларындағы еңбек түрлерімен қатар, ең басты күнкөріс көзі болып келеді және бола бермек. Сондықтан нарық кезеңінде оқушыларды еңбекке баулу үдерісінде, әсіресе, халықтық педагогикадағы дәстүрлі еңбекке ерекше назар аудару қажеттілігі туындап отыр.

Қазақ халық педагогикасында оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің әлеуметтік-экономикалық алғышарттарын айқындау үшін, біз қазақ халқының шаруашылығының даму тарихына шолу жасаудан бастағанды жөн көрдік. Себебі, қазақ халық педагогикасында оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің тарихы қазақ халқының дәстүрлі шаруашылығының пайда болу, даму, қалыптасу тарихымен тығыз байланысты.

Алайда қазақ халқының шаруашылығында ұзақ кезеңдер бойы ұжымдық еңбек қалыптаспады. Себебі, олар көшпелі өмір сүріп, ауыл-ауыл болып қоныстанды. Шаруашылық негізінен отбасында дамыды. Барлық еңбек іс-әрекеті қолдан жасалған еңбек құралдарымен атқарылды. Бұл жағдай Ақпан революциясына дейін сақталды. Көшпелі өмірдің осындай қиыншылықтары халықты балаларын әр түрлі еңбек іс-әрекетіне үйретуге мәжбүр етті.

Қазақ халқының ұрпақ тәрбиелеу жөніндегі сонау көне ғасырлардан келе жатқан тәжірибесін қазақ хандығы құралған кезеңнен (XIV–XV- ғғ.) бастап қарастыру тарихи-әлеуметтік тұрғыдан алып қарағанда дұрыс емес екендігін айтады. Ғылыми тұрғыда жан-жақты зерттеген бұл тарихи деректер біздің қарастырып отырған мәселелерімізге тарихи-әлеуметтік тұрғыда кеңірек үңілуімізге мүмкіндік туғызады. Қола дәуірінде адам қоғамы өзінің жабайылық кезеңінің жоғары сатысында болып, мәдениеттілік кезеңінің бастауларын қалыптастыра бастайды. Бұл дәуірде адам шаруашылық құралдарын металдан істеуді үйренеді. Олардың алғашқы игерген металдары – мыс пен алтын болды. Өйткені бұлар тау-тас жыныстарының ішінде табиғи таза, кесек-кесек күйлерінде кездесетін болған. Міне, осы кесектерден балқыту әдістерімен түрлі құралдарды жасауға машықтанады. Осы тәжірибелерін жетілдіре келіп, енді түрлі-түсті (көк, жасыл) тастарды отқа күйдіру арқылы, одан мыс, алтын, қалайы балқытып ала бастайды. Қалайы мен мыстың қорытпасынан қоланы өндіреді. Оның мыстан әлдеқайда қатты болатын қасиетін ескеріп, барлық құрал-саймандарды қоладан жасай бастайды. Осылайша, адам келешекте темірді игергенге дейін, олардың ең сүйікті металлы қола болған. Уақыт талаптарына қарай адамдардың тұрмыс-тіршіліктері де өзгеріп отырды.

Қола дәуірінің кезінде адамдар рулықтан тайпалық қоғамдарға ауысып, бірте-бірте халық болып қалыптасудың көптеген көріністері тұрақты сипат ала бастады. Шаруашылықта мал өсірудің орны барған сайын кең өріс алып, бұрын аң аулаумен шұғылданатын еркек қауымы енді мал өсіруге көшіп, оны өздерінің төл кәсібіне айналдырумен бірге, жан-жақты дамып, жедел қарқын алуына ерекше көңіл бөледі.

Міне, осының салдарынан, бүкіл адамзат қауымында әйелдер бұрынғы ықпалдарынан ығысып, негізгі басшылық орындарын азаматтарға бере бастайды. Осылайша, аталық қоғамның дәурені басталып, ер адамдар енді ру, тайпалардың шаруашылықтары мен қоғамдық өмірінің жетекшілігін өз қолдарына алады. Осыған орай адамдар арасындағы туысқандық қатынастар әке жағымен есептелетін болады.

Қазақ даласындағы көшпелі тұрмыс дәл осы заманда қалыптаса бастайды. Тұрмыс-тіршіліктеріне қарай адамдардың қоғамдық және отбасы қатынасындағы идеологиялары да көп өзгерістерге түседі. Алғашқы жабайы нанымдар – табиғат күштері мен жансыз заттарға құдай ретінде сиыну бірте-бірте қала бастайды. Мұның бәрі тәлімдік және тәрбиелік жүйелерді ерекше дамытады.

Қоғамдағы отбасының орны бұрын-соңды болмаған жауапкершілікке бағынып, жаңаша дамудың сипаттарына ауысады. Қоғамдағы жеке меншіктің алғашқы түрі – отбасының меншігі өмірге келеді. Осыған орай мүлік жөніндегі теңсіздіктер пайда болады. Сөйтіп, қола дәуірінде шаруашылықтың салалары тас дәуірімен салыстырғанда едәуір күрделеніп, дами бастайды.

Сонымен қатар бұл дәуірде күнкөріс көзіне айналған мал шаруашылығының өнімдерін өңдеу негізінде қазіргі жеңіл өнеркәсіптің тоқыма, тігін, тері өңдеу және т.б., салалары қалыптаса бастады.

F00034 16.01.2021 жыл

ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

НУРАХМЕТОВА АНАРГУЛЬ

Алматы облысы. Алакөл ауданы. Жанама ауылы.

Жанама қазақ орта мектебі . Психолог

Қазақстан Республикасы мемлекеттілігінің және демократиялық, нарықтық экономикасы бар құқықтық қоғамды құрудың күрделі үрдісін басынан кешіруде. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауында елдің 2030 жылға дейінгі стратегиялық басымдылықтары анықталған. Онда айтылғандай, алдағы ғасырға экономикалық және әлеуметтік өрлеудегі басты фактор «адамдардың өздері, олардың еріктері, күш- қуаты, табандылығы және білімдері» болып табылады.

Қойылған міндеттерді шешу үшін республиканың интеллектуалды және шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту және дарынды балалармен жастардың дамуы үшін өркениетті жағдайлар жасау қажет.

Балалар дарындылығын зерттеумен және ерекше балаларды оқыту және тәрбиелеудің психологиялық- педагогикалық сұрақтарын қарастырумен Қазақстанда ұзақ уақыт бойы өте аз айналысты, тіпті айналыспады десекте болады. Қазіргі күнде ерекше қабілетті балаларды іріктеп, олардың әрі қарайғы дамуы үшін жағдайлар жасауы керек екендігі анық.

Баланың қабілеттері мен таланттарын толық ашу өзіне ғана емес, мемлекетке де қажет болып табылады. Жаңа технологияларды практикаға енгізу және игертудегі сапалы қадамның сандарынан қоғамның стандартты емес ойлау қабілетіне ие, өндірістік және әлеуметтік өмірге, жаңа мазмұн енгізетін, болашаққа қатысты жаңа міндеттерді қойып, оларды шеше алатын мамандарға деген қажеттілік өсті.

Қазақстан ғасырлар тоғысында тәуелсіз елге айналып, саяси, әлеуметтік және экономикалық жүйесі әлемдік өркениет үлгісінде қайта құрылуы білім беру саласындағы- қазақтың ұлттық мектебін жасау, оқушының шығармашылық қабілеттілігін арттыру мен келешекте басқа мемлекеттер арасында жетекші орынға иелену негізінде жан- жақты, ақыл- ой өрісін кемелденген оқушы тәрбиелеу мәселесін шешу қажеттігін қойып отыр.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңына сәйкес «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту» сияқты өзекті мәселелер өткізіліп отырғаны белгілі. Өйткені ғылым мен техниканы, өндірісті әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғары дайындығы бар білікті маман қажет.

Шығармашылығы жоғары, дарынды балаларға білім беруді, әр ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу, бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлау тиімді болса, екінші жағынан, ерекше қабілетті балалардың жеке өзіндік интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қаматасыз етеді.

Әрбір қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, сол қоғамдағы жеке адамның шығармашылық потенциалына байланысты. Олай болса, егеменді еліміз Қазақстанда дарынды баланы дамыту мен анықтаудың қажеттігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы қарқынды өзгерістер жыл сайын жаңа өмір салтын құруда.

Ел Президенті 2030-жылға қарай Қазақстан Орталық Азия барысына айналады және өзге дамушы елдерге үлгі болады деген асқақ сезімді алға тарта отырып, «Біздің жас мемлекеттіміз өсіп-жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Олар өз ұрпағының өресі биік, денсаулығы мықты өкілдері болады»-дейді. Ендеше, біздер ұстаздар қауымы 2030 жылдары еңбек етіп, ел басқаратын болашақ жастарымыздың білімділігі мен біліктілігін қамтамасыз етіп, Президентіміздің үкілі үмітін атқаруға барлық іс-әрекет, күш- жігерімізді жұмылдырғанымыз жөн. Жолдауда атап көрсетілгендей, өз болашақ ұрпағының жауапты да жігерлі болып, өресі биік жеткішекті тәрбиелеуде мұғалімнің жаңаша ойлау түрін педагогикалық іс-әрекеті ғылыми тұрғыда ұйымдастырғанда ғана қол жетеді. Ол үшін оқу үрдісінің мәні заңдылықтарын жетік білу, жаңа оқу технологиясын жетік білу және олардың бойындағы ерекше қасиетті бағалап, өмірден өз орындарын табуға көмектесу де қосылады.

Кез келген елдің болашағы білім беру жүйесінің және зиялылар қауымының деңгейіне байланысты болғандықтан, Қазақстан халқына да әлемнің дамыған елдерімен тең дәрежеде білім беру қажеттігі күмән тудырмайды. Әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді көздейтін дарынды балаларға білім беру жүйесі туралы сөз қозғалғанда, ең алдымен, білім мазмұнын жаңарту мәселесі өзектелігімен ерекшеленеді.

Қазақстанның орта білім жүйесінің алдында бүкіл адамзат құндылық тұғырнамасында қалыптасқан, тәні және жаны сұлу өзіне-өзі сенімді, ғылыми-теориялық білімділігі мен тәжірибелік қабілеттері арқылы күрделі әлемдік, өмірлік әрі әлеуметтік кеңістікке еркін ене алатын қасиеттерге ие дарынды тұлға тәрбиелеу міндеті қойылып отыр.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың – “Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында”, деген ұлағатты сөзін әрқашанда естен шығармау керек.

Кез келген елдің жоғары дамуы олардағы өсіп келе жатқан жастардың жоғарғы шығармашылық және талпыныс күшіне байланысты. Бала бақша, мектеп және басқа да білім беру мекемелерінің алдында балаларды тәрбиелеуде, оларға жан-жақты білім беруде үлкен жауапкершілік тұр.

Қай мемлекеттің де негізгі тірегі – білімді де білікті, іскер де белсенді адамдар. Сондықтан қоғам талабына сай ол қоғамды көркейтетін, дамытатын жастар тәрбиелеу ең маңызды мәселе екені белгілі.

Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет “Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын дамыту” сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отыр.

Сол сияқты өзіміздің Қазақстан жерінде туып, өскен қазақтың жантанушы, ағартушы ғалымдары: Ж.Аймауытов, Т.Тәжібаев, Қ.Жарықбаев, М.Мұқанов, С.Қалиев, С.Ұзақбаева, Ж.Қоянбаев және қазіргі кезде дарынды балалар жөнінде еңбегі сіңіп жүрген Республикалық ғылыми-практикалық «Дарын» орталығының басшысы Үміт Жексенбаева.

Психология жеке ғылым болып дами бастағаннан бастап дарынды балаларды табу және тәрбиелеу, қалыптастыру жұмыстарына зерттеу, ғылыми мән беру жүргізіле бастады. Көптеген ғылыми және методикалық материалдардың барлығына қарамастан психологтарға, мұғалімдерге, тәрбиешілерге дарынды балалармен жан-жақты қалыптасқан жұмыс жүргізуге керекті нақты методикалық ұсынымдар ұстай отыра, және де шешендік тәжірибелерді, ғылыми тұжырымдарды қазақтың ұлттық ерекшеліктерін ескермей көшіре салу бұл бағыттағы жұмыстарға оң нәтиже тудырмайды. Сондықтан, дарынды балалармен жұмыс жүргізгенде ғылыми зерттеулерді қазақ тілінде тереңірек жүргізіп, дарынды балалардың ата-анасына, тәрбиешілерге, мұғалімдерге қажетті материалдарды, нақты кеңес беруді дамыту бүгінгі күннің ең өзекті тақырыбы.

Дарынды балаларға білім беруді әр ғылымның бүгінгі даму дәрежесіне сәйкес жүргізу бір жағынан қоғамға талантты мамандар даярлауда тиімді болса, екінші жағынан ерекше дарынды балалардың тек өзінің интеллектуалдық дамуын қанағаттандыруды қамтамасыз етеді. Дарынды оқушымен жұмыс істеу мұғалімнің өзіне, қызметіне және кәсіби жетілуіне өзгеше емтихан болып табылады.

Дарынды балаға өзінің қабілетін еркін танытуға мүмкіндік беретін, өзінің дарынына қарай бірегей тұлға ретінде дамуына жол ашатын білім беру жүйесін жетілдіру қажет. Талантты тани білу, дарындылықтың белгілерін дамыту осыған дайын мұғалімнің ғана қолынан келеді. Бастауыш сыныптарда мұғалім оқушылардың оқуға ынтасын тәрбиелеу арқылы қабілеттерінің дамуына кең жол ашады. Мұғалім алғашқы күннен бастап оқушының ыждағаты мен бейімділігін, оның қолынан не істеу келетіндігін, оқу мен еңбекке ұқыптылығы қандай екендігін есепке алып, оқу процесін осы негізге ойластыра жүргізгені дұрыс. А.К Макаровтың пікірі бойынша мұғалімнің кәсіптік зерттеушілік позициясы өз кәсібін шығармашылық деңгейде жетік меңгерген кезде ғана айқындала түседі.

Жалпы кәсіптік жұмыста мұғалім үшін зерттеушілік іскерліктер мен дағдыларды меңгеру маңызды орын алады. Ол кез-келген әдіс-тәсілді оқу-тәрбие процесінде кәсіби тұрғыдан жүзеге асырумен қатар әрбір оқушыны, оның құрдастарымен, ата-анасымен қарым-қатынасын анықтап отыру, мұғалімнің педагогикалық-психологиялық тұрғыдан білімінің зеректігін көрсетеді.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі, білімділігі деңгейі, шығармашылығы туралы Ы.Алтынсарин, Ж. Аймауытов, А.Байтұрсынов, П.П.Блонский, М.Жұмабаев, А.В.Луначарский, А.С.Макаренко, С.Т.Шацкий, В.А.Сухомлинский, қазіргі білімнің жаңа үлгісін құру барысында Қазақстан ғалымдары өз еңбектерінде шебер мұғалім ғылыми ізденіс мәдениетімен қарулану керек деді. Мұғалім кәсібінің мән-мағынасы елеулі өзгерткен шақта, жаңа тұрпатты педагог педагогикалық процестің бірізділігін және оқу мен тәрбиенің біртұтастығын сақтай отырып, оқыту модельін жобалай білу шарт. Жаңа кезеңдегі мұғалімнің шығармашалақ іс-әрекетінің мазмұны зерттеушілік қызметтен, жеке ізденістерден, оқушымен, ата-анамен тығыз ынтымақтастықтан тұрады.

Әр оқушының жеке тұлға екені ғылыми еңбектерде жан-жақты зерттелгенімен, тәжірибе жүзінде, ұлттық мектептеріміздің оқу – тәрбие процесінде, тұлға ерекшеліктерін ескере отырып оқытудың толық жүзеге асырыла қоймауы-шешілмей отырған мәселелердің бірі. Жеке тұлға қабілеттеріне бағытталған оқыту процесі әр педагогтың өз ісіне және өзіне деген жауапкершілігі артып, оқушымен қарым-қатынасын берік сенімге негіздегенде ғана игі нәтижесін байқатуы мүмкін.

F00038 17.01.2021 жыл

МЕКТЕПТЕ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРҒА ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ДЕФЕКТОЛОГТЫҢ РӨЛІ

АМИНОВА ВЕНЕРА КУАНХАНОВНА

Маңғыстау облысы. Ақтау қаласы

№ 6 орта мектебі . Дефектология пәнінің мұғалімі

Дефектология (лат. defectus – жетімсіздік және гр. λόγος – ілім) – педагогиканың көру, есту, сөйлеу мүшелерінде, ақыл-ойының дамуында табиғи кемістігі бар балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін зерттейтін арнаулы саласы.

Дефектология төрт салаға бөлінеді: сурдопедагогика – мылқау балаларға, тифлопедагогика – зағип балаларға, олигофренопедагогика – ақыл-ойы кеміс балаларға, логопедия – тілінің кемісі бар балаларға білім және тәрбие беру проблемаларын зерттейді. Дефектология, сондай-ақ дене кемістігі күрделі (соқыр және саңырау, саңырау және ақыл-ой кемістігі бар, т.б.) балаларды оқытып тәрбиелеуді де қамтиды.

Дефектология невропатология, генетика, психология, педагогика, тіл білімі секілді бірқатар ғылым салаларымен де тығыз байланысты. Шет елдердің көпшілігінде «Дефектология» терминінің орнына «арнайы оқыту» термині қолданылады. Ал Германияда, Австрияда, Швецияда бұл сала «емдік педагогика» деп аталады. Бұрынғы КСРО-да Дефектология жөніндегі ғылым-зерттеу жұмыстарын Мәскеудегі Педагогика ғылымдар академиясының Дефектология институтында, Киев педагогика және психология институтында, басқа да педагогикалық институттардың дефектология факультеттерінің кафедраларында, мектептерде жүргізілді. 1931 жылы Алматыда құлағы мүкіс, 1932 жылы көз кемістігі бар балалар үшін алғашқы арнаулы мектептер ашылды. XX ғасырдың 60-жылдарынан бастап көмекші мектептер жұмыс істеп келеді. Мұндай мектептерде жұмыс істейтін арнаулы кадрлар 1976 жылдан Алматы мемлекеттік университетінде, 1984 жылдан Қарағанды мемлекеттік университетінде даярланады. Қазақстанда табиғи кемістігі бар балалар мемлекет есебінен арнаулы мектептерде тегін оқытылады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс.

Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады. Табысты болудың ең іргелі, басты факторы білім екенін әркім терең түсінуі керек.

Жастарымыз басымдық беретін межелердің қатарында білім әрдайым бірінші орында тұруы шарт. Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді.» деп атап өтілген.

Белгіленген бағыт-бағдарға сәйкес Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі принциптерінің бірі инклюзивтілік болып табылады. Балалардың білім алуға құқығы мен инклюзивті білім беруді дамыту бойынша жұмысты жетілдіру Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңдарымен кепілдік берілген.

«Білім туралы» ҚР Заңының баптарында білім алушылардың білім беру бағдарламаларына тең қолжетімділікті, түзету-педагогикалық және әлеуметтік қолдауды, мүмкіндігі шектеулі балалардың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігін қарастыратын мемлекеттің білім беру саласындағы саясатының мәні мен принциптері айқындалған. Мысалы, «Білім туралы» ҚР Заңының 3-бабында «...1) баршаның сапалы білім алуға құқықтарының теңдігі; 2) білім беру жүйесін дамытудың басымдығы; 3) әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі...» деген принциптер белгіленген.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытудың нормативті құқықтық базасы мекен-жайы бойынша барлық білім алушыларға олардың жеке ерекшеліктері мен білім алу қажеттіліктеріне білім беру ортасының бейімділігін қамтитын педагогикалық тәсілдер арқылы тең білім алу мүмкіндіктерін қамтамасыз ету - басты постулатына негізделген.

Негізі қоғамды ізгілендіру болып табылатын инклюзияның мәнін айқындауға байланысты 2016 жылы «Білім туралы» Заңында «мүмкіндігі шектеулі балалар» термині «ерекше білім беруге қажеттілігі бар адамдар (балалар)» ұғымына ауыстырылды.

2013 жылғы 17 мамырдағы № 499 ҚР Үкіметінің Қаулысына сәйкес инклюзивті сыныптарда ерекше білім беруге қажеттілігі бар екі баладан артық оқытылмауы тиіс.

Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартына сәйкес инклюзивті білім беруді іске асыру кезінде сыныпты бөлу әр ерекше білім беруге қажеттілігі бар баланы білім алушылардың жалпы санынан үшке кеміту есебінен жүзеге асырылады.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушыларды қолдау мен оқытудағы жеке ыңғай жасау ҚР «Білім туралы» Заңының 47 бабымен сақталады, яғни, «Білім алушылар мен тәрбиеленушілердің: ... білім беру ұйымы кеңесінің шешімі бойынша жалпыға міндетті мемлекеттік білім беру стандарттары

шеңберінде жеке оқу жоспарлары, қысқартылған білім беру бағдарламалары бойынша оқуға құқығы бар». Сондай-ақ, Орта білім беру ұйымдары қызметінің үлгілік қағидаларына сәйкес «19-тармақ: Инклюзивтік сыныптарда оқитын ерекше білім беру қажеттілігі бар балалар психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияның қорытындысы мен ұсынымдары бойынша жалпы білім берудің оқу бағдарламасы немесе жеке бағдарлама бойынша білім алуы мүмкін».

Инклюзия әрбір баланың білім алу қажеттіліктеріне бейімделген педагогикалық, адамгершілік, материалды ортаны қалыптастыра отырып, мектептің барлық әлеуметтік процестерін терең қамтиды. Бұндай ыңғайлы жағдайды тек ата-аналармен тығыз ынтымақтастықта, білім беру процесіне барлық қатысушыларының біріккен топтық әрекеттестігінде жасауға болады.

Бұл ретте білім алушылардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау жүйесіне маңызды рөл беріледі. Білім алушылардың дайындық деңгейі туралы объективті және сенімді ақпарат алу мүмкіндігі сынып оқушылары құрамының білім алу қажеттіліктері бойынша әртүрлілігін және оқытудың жеке нәтижесіне мүмкіндік беруді ескеретін критерийлерді қолдану арқылы қамтамасыз етіледі.

Әдістемелік ұсынымдардың мақсаты – инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін жалпы мектеп педагогтеріне әр түрлі санаттағы ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың оқу жетістіктерін критериялды бағалау жүйесін жүзеге асыруда көмек беру.

Білікті білім беру практикалық нәтижелерге, жеке қызмет тәжірибесіне, қарым-қатынастар құруға бағытталған, бұл білім беруді ұйымдастырудағы принципіалдық өзгерістерге байланысты болады, ол білім алушылардың нақты құндылықтары мен өмірлік қажетті дағдыларын қалыптастыруға бағытталады. Осының аясында білім беру процесінің бір бөлігі ретінде оқушылардың оқудағы жетістіктерінің нәтижелерін бағалауға деген көзқарас та өзгереді. Бағалау оң принциптерге негізделуі тиіс, бұл ең алдымен, оқушының сәтсіздіктерінің дәрежесін емес, оның жетістіктерінің деңгейін есепке алуды болжайды.

Ерекше қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу әрекетінің нәтижелері мектепте білім берудің барлық кезеңдерінде біліммен, білікпен және дағдылармен шектелмеу керек, тұлғаның біліміне, тәжірибесіне және құндылықтарына негізделген жалпы қабілет ретінде біліктілікті қалыптастыру оқытудың мақсатына айналуы тиіс. Инклюзивті ортада өлшемшарттық бағалау принциптерін іске асыру ерекше қажеттіліктері бар білім алушының жан-жақты болуына, оның танымдық белсенділігі деңгейін, оқудағы талпынысын арттыруға, эмоционалдық тұрақтылығын және өз мүмкіндіктеріне сенімділігін сақтауға ықпал етеді.

F00043 19.01.2021 жыл

«ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ МУЗЫКАСЫ» 5 СЫҢЫП

ЖҮНІСОВА АЙМАН ҚЫДЫРҚЫЗЫ

Түркістан облысы. Созақ ауданы

*Қыземшек елдімекені. Ләнде Бөкенов атындағы жалпы
орта мектебінің музыка пәнінің мұғалімі*

Қазақ халқының аспапта жеке шығарма орындаушылық, яғни күйшілік өнері сонау көне заманнан келе жатқан ұлтымыздың рухани мәдениетінің аса бір маңызды саласы. Күй, көбінесе белгілі оқиғаға, тарихи мазмұнға орай шығарылады. Күйшілік өнер құрылымдық және орындаушылық тұрғыдан өзара бірнеше дәстүрлерге бөлінеді. Әр дәстүрдің өзіндік орындау мәнері, өзіндік саздық жүйесі болады. Домбыра аспабында орындалатын күйлер негізгі екі топқа, "төкпе" күйлер мен "шертпе" күйлерге бөлінеді.

Төкпе күйлер Батыс Қазақстанда, ал, шертпе күйлер Арқа, Жетісу мен Қаратау өңірлерінде көп орындалады. Төкпе мәнерінің көрнекті өкілдері - Құрманғазы, Сейтек, Ұзақ, Дәулеткерей, Абыл, Дина, Қазанғап, Есір, және тағы басқалар. Төкпе күйлер өзінің өлшемі мен ырғағы жағынан нақты болып, саусақтардың бірыңғай сілтеуімен орындалады, олар көбінесе жігерлі, асқақ келеді. Төкпе күйлердің өзі ішкі мазмұны мен орындалу, тартылу әдіс-тәсілдеріне орай, түрлі салаларға бөлініп, жеке-жеке қалыптасқан, бір-біріне ұқсамайтын, әртүрлі орындаушылық мектептер құрайды. Мұндағы әр мектептің өзіндік саусақ басу, қағыс қолдану әдістері бар. Мысалы, Құрманғазы мен Дәулеткерейдің орындаушылық үрдістері бір-біріне мүлде ұқсамайды. Дина күйлері де айрықша мектеп құрайды. Сыр бойының, Маңғыстау өңірінің күйлері де өзіндік орындаушылық дәстүр түзеп, айрықша құрылымдық, орындаушылық мәнерлерді байқатады.

Шертпе күйлер ән негіздес өте сазды, құрылысы шағындау болып келеді. Күй әуені екі ішекте кезек орындалып, көбінесе бірдауыстылығы басым болады. Бұл күйлердің ежелден қалыптасқан қағыс қағу, саусақ басу тәртібі бар. Күйлердің мазмұны мен тақырыбы да әр алуан болады. Адамның түрлі сезімдері, табиғат суреттері, үлкен әлеуметтік-пәлсафалық мәселелер шертпе күйлердің негізгі айтар ойына арқау болған. Шертпе күйлердің өзі мазмұндық, орындаушылық ерекшеліктеріне орай, бірнеше мектептерден тұрады. Олар Арқа, Қаратау, Жетісу, Алтай мектебі деп аталады. Шертпе күй мәнерінің көрнекті өкілдері - Байжігіт, Тәттімбет, Сүгір, Тоқа, Дайрабай, Баубек, Әбди, Төлеген және т.б.

Төкпе күйлерге қарағанда шертпе күйлердегі жеке дауыстық эпизодтар екі шекте кезек дамиды. Мұнда оң қолда көп қолданылатын негізгі тәсіл - сұқ саусақпен екі шекте алма кезек шерту әдісі жиі кездеседі.

Жалпы күйлердегі форманың қалыптасуы ғасырлар бойы келе жатқан дәстүрлі дыбыс тұрақтылығына сүйенеді. Мысалы, Құрманғазы күйлерінде қалыптасқан "бас буын", "орта буын", "бірінші саға", "екінші саға" осының айғағы. Шертпе күйдегі формаға жеке дауыстылықтың үздіксіз дамуы мен дәстүрлі орындау әдістері негіз бола алады.

Бірінші саға - қазақ күйлерінің музыкалық құрылымындағы бірінші шарықтау шыңы. Ол домбыраның ортаңғы регистрінде орналасады.

Екінші саға - домбыра күйлерінің музыкалық құрылымындағы екінші шарықтау шыңы.

Көпғасырлық дамудан өткен қазақ күйінің өз бойына түрлі халық шығармашылығының негіздерін сіңірген өте күрделі құбылыс екендігін және алуан түрлі жанр, дәстүрлермен - эпоспен, әдет-ғұрыптық, көне нанымдық, шамандық тәсілдермен, лирикалы-поэтикалық, лирика-саздық жанрлардың көркемдік байлығымен өзара байланыста тұрғандығын айрықша атап өтуге болады.

Ғалымдардың пікірінше кейбір ортаазиялық халықтардағы "күй" сөзі өте ертеден келе жатқан атау, ал ХІҮ-ғасырдан бастап бұл сөз негізінен аспапты музыкаға байланысты айтылады. Қазақтың аспапты музыка өнері өзінің шығу тарихына, шығарушысының суреткерлік тағылымына, орындаушылық мектебіне орай түрлі жанрларға; аңыздық, тұрмыс-салттық, тарихи және лирикалық үлгілерге бөлінеді.

Алғаш рет қазақ күйлеріне жанрлық классификация берген белгілі ғалым Құдайберген Жұбанов болды. Оның "Қазақ музыкасында күй жанрының пайда болуы жайлы" деген еңбегі 1936 жылы жарық көрді. Осы еңбекте: "Бүгінгі күйлер әнсіз, эпосша тартылады. Оларға бөтен өлең, еш нәрсе қосылмайды. Бұл әннен, дауыс қосып айтатын сөзден бөлініп, бөлектеп шыққан бір жанр. Бірақ алғашқы әзірде бұлай бөлектелмей жырмен екеуінің бір болуының жөні бар. Осы күнгі қазақтың күйлеріне ұқсас Иран, Азербайжан күйлеріне дауыс қосылып, ән шырқайды" делінеді.

Бұл үзіндіден екі түрлі ғылыми терең пікір түйінін аңғарамыз. Бірінші, Европа елдеріндегідей, өнердің синк-реттік дәуірін шығыс елдері де басынан өткізгендігін, бұл адам баласының өрлеу жолындағы мәдениеттің белгілі бір белі, баспалдағы, халықтардың бәріне бірдей жалпы заң екендігін көреміз.

Екінші, қазақ халқы жазу - сызу, ғылымнан кенже қалған ел болса да, сөзі мен музыка өнерлері ерте дамыған, тіпті мәдениеті, жазу сызулары көне заманнан келе жатқан кейбір жақын шығыс елдерімен салыстырғанда, қазақ елінде музыка өнерінің өте биікке көтерілгендігін меңзейді.

Қ. Жұбановтың айтуынша ХІҮ ғасырда Каспий теңізін мекендеген Қытай елінің (ол бүгінгі қытайлар емес, түрік елдері, біздің бір кездегі аталарымыз) 366 күйлерінің болуы, әннен, сөзден бөлініп, қазіргі Европа музыка мәдениетіндегідей, симфониялық биікке көтерілуі таңғажайып нәрсе ғой.

Қ. Жұбановтың сүйеніп отырған Иран музыканты, Абдіқадыр Мұрали (Каспий теңізін зерттеуші) "Қытай елінде ХІҮ ғасырда көптеген күйлер болды" десе, күйлер сол дәрежеге жету үшін қанша ғасыр бойы өмір сүріп, қалай дамығанын айту өте қиын. Бірақ бір нәрсе талассыз. Ол - Қытай елінің күй өнері ХІҮ ғасырда кемеліне келіп, әннен бөліну биігіне көтерілгенге дейін, көп ғасыр-ларды басынан өткізгені.

«Қытай» деп аталған түрік тектес тайпа басқа ру, тайпалармен араласа келіп, суға салған қанттай еріп жоғалса да, күйлері қалған. Жоғарыда айтылған 366 күйлердің мұрагерімін деп, бүкіл шығыста айта алатын жалғыз-ақ ел бар. Ол - тек қазақ елі. Күй өнері жөнінде біздің халқымызбен ешкім де таласа алмайды.

Тарихи ұзақ дамудың нәтижесінде, қазақтың халықтық аспапты музыкасында домбыра, қобыз және сыбызғыда орындалатын күйлердің белгілі жанрлары қалыптасты. Бұларға аңыз күйлер, тарихи күйлер, тұрмыс-салт күйлері, лирикалық күйлер және тартыс күйлері жатады.

Аңыз күйлер-халықтық музыка өнерінде ежелден қалыптасқан шығармалар. Біздің заманымызға дейін жеткен бұл күйлер халықтың тұрмыс-салтын, өмір сүру жағдайын көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар, оларды қоршаған дүние, әлем құбылыстары жайындағы наным-сенімдерін де бейнелейді: "Аққу", "Көк бөрі", "Нар идірген", "Аңшының зары", "Қорқыт", "Қазан", "Көрұғлы", "Жұмағұл", "Жетім қыз", "Жетім бала зары", "Қамбар күй", "Желмая", "Ақсақ құлан", "Ақсақ қыз", "Тепен көк", "Хан жұбату" күйлері.

Қазақ аспаптық музыкасының ертеден келе жатқан бұл жанрлары синкретикалық болып табылады, яғни, ауызша әңгіменің, музыканың, театрлық элементтердің, орындаушылық өнердің ең басынан бір тұтастығын, бөлінбестігін аңғартады.

Күй-аңыздарна мазмұнның алуан түрлілігі тән. Бұл аңыздарда көшпелі малшылардың тұрмысы, еңбек кәсібі, халықтың мифологиялық дүние тану көзқарасы бейнеленеді. Академик М. Әуезовтың пікірінше, күй аңызында "Қазақ эпосы мен фольклоры өзінің бір саласы ретінде музыкамен етене жақын, тығыз байланысты... сыбызғы, қобыз, домбыра, сөйлейтін көп күйлермен қатар, сол күйлердің ауызша айтылатын көркем, шебер әңгімесі болатыны мәлім" делінген.

МАЗМҰНЫ

- АМАНГЕЛДІ ГҮЛДЕН САЯТҚЫЗЫ
- ЛИТВИНОВА ЕВГЕНИЯ СЕРГЕЕВНА
- КОКРЕКБАЕВА ЛАЙЛА БОЛЫСБЕКОВНА
- ТАШИМОВА АЛТЫНАЙ АҚЫНОВНА
- НУРАХМЕТОВА АНАРГУЛЬ
- АМИНОВА ВЕНЕРА КУАНХАНОВНА
- ЖҮНІСОВА АЙМАН ҚЫДЫРҚЫЗЫ